

מינוי אפוטרופוס לזקן דמנטי או לחולה המחוסר הכרה

במקרים מצערים רבים, ישנם קשישים שהגיעו למצב שהדמנציה שלהם התקדמה מספיק בכדי שהם לא יוכלו לקבל החלטות כלכליות, או לפחות לא בצורה מושכלת. במונחים מקצועיים, מדובר על פגיעה בתפקודים הניהוליים שלהם. פגיעה זו עשויה להתקיים כשלעצמה גם אם בשאר היבטי החיים החולה מצליח לתפקד.

לדוגמא:

1. בנים המגלים כי אביהם הזקן התחיל בחודשים האחרונים לתרום סכומי עתק מממונו לארגונים שונים, בלי הסבר או הצדקה – ושלא כדרכו.

2. או להיפך – הזקן מזניח את תשלום החשבונות הקבועים שלו, והבנים מגלים לפתע קנסות ועיקולים על חשבונו.

כאמור, אירועים אלו יכולים להתקיים גם כאשר הזקן מסוגל לצאת ולבוא, לנהל מערכות יחסים חברתיות ולשוחח בצורה אינטליגנטית.

ישנם כמובן מקרים חמורים יותר, בהם הוא כבר נמצא במעמד של "שוטה".

נתחיל את הדיון כיצד יש לפעול במצבים כאלה מהמקרה החמור יותר. נניח זקן שעקב מחלת האלצהיימר שלו ענה לכל הסימנים הנדרשים בהלכה והוא מוגדר כמי שאין לו דעת. מה עושים בממונו? ברור שממון זה נחשב כשלו, אך ניהול הכסף דורש התערבות חיצונית, משום שעדיין צריכות להתקבל החלטות כלכליות שוטפות: יש צורך ברכישת מצרכים לבית; יש לשלם את החשבונות השוטפים; יש לקבל החלטות בנוגע לטיפולים רפואיים או תרופות, כולל החלטות על טיפולים יקרים; וכמו כן יש לעקוב אחר שגרת ההוצאות של הזקן, כגון – תרומה חודשית שנהג להעביר לבית הכנסת, מתנות לימי הולדת לנכדיו, הוצאות נוספות שיש לנהל.

חישוב כל ההוצאות האלה דורש גם שימת לב מעמיקה למצבו הכלכלי של הזקן, ואינו דומה מי שבאוצרותיו ממון רב למי שחסכוניותו זעומים; בשנים אלו ובמצבו שלא צפוי שיוכל להרויח ממון, כל הוצאה היא בעלת משמעות אחרת, ויש צורך בתבונה רבה ובהכרעה מתחדשת האם לאור מאזן ההוצאות הנתון כל הוצאה היא מוצדקת והגיונית או לא, וכן – האם היא תואמת את הנהגתו הכללית של הזקן בתקופה שבה דעתו הייתה צלולה וכוחו היה במותניו.

עבור צרכים אלו ושיקולים אלו נדרש גורם אחראי שירכז את הטיפול הכלכלי ולמעשה יחליף את הזקן בתפקידו. זהו האפוטרופוס. בהלכה, הגורם האחראי למנות אפוטרופוס הוא בית הדין, והאחריות הבסיסית שלו למינוי אפוטרופוס היא בעיקר במקרה של יתומים

קטנים שירשו ממון מאביהם וזקוקים לגורם אחראי שינהל את הכסף עד שיגדלו, ומשום שבית הדין נחשב "אביהם של יתומים".

בנוסף, באם בעל הממון, כלומר המוריש, החליט בעצמו קודם מותו מי יהיה האפוטרופוס, זו סמכותו וקביעתו קיימת (אלא אם כן בית הדין מחליט שהאפוטרופוס אינו ראוי). אך נדרש שיהיה מדובר באפוטרופוס שמונה על ידו במפורש ולא במי שנהג לנהל את הנכסים לפני מותו, אפילו אם הנכסים מוחזקים בידיו, אלא אם כן הוא ראוי מצד עצמו לשמש אפוטרופוס, שמניחים לו להמשיך לנהל את הנכסים. עקרונות אלו מבוארים בשולחן ערוך (חו"מ ריש סימן רצ).

עוד כותב שם הרמ"א, על פי דברי הרא"ש בתשובה (כלל פה, סימן ה) שהסמכות למינוי אפוטרופוס נתונה ביד "בית דין הממונה בעירו או גדולי הדור", אבל אין כח ביד שלשה בעלמא שימנו עצמם לבית דין. בפתחי חושן (ירושה ואישות עמ' קעז) כתב שבמקום שאין בית דין אחד אלא בית דין לכל קהל, או שאין בית דין, יתכן שהרב המקומי נחשב כגדולי הדור לגבי קהילתו לענין זה. ובכל מקרה צריך להיות גוף קבוע שיוכל לפקח על פעולותיו של האפוטרופוס, מאחר שזהו חלק מתפקיד הבית הדין הממנה את האפוטרופוס.

כאמור, באופן בסיסי אין מעמידים אפוטרופוס אלא ליתומים קטנים, אך כמבואר ברמ"א בחו"מ סימן רפה, ב, ובשו"ע שם סימן רצ, כז ורכה, כ, חרש ושוטה דינם כקטן לענין זה, כפי שכותב הרשב"א שמביא הבית יוסף:

"מי שנשתטה, בית דין מעמידין אפוטרופוס לפקח על נכסיו, מדאמרינן 'אפוטרופא לדיקנני לא מוקמינן' - אלמא בעלמא מוקמינן, ושוטה מצוה לפקח בנכסיו כקטן".

כוונת הרשב"א, שאף שמבואר בגמרא שאין להעמיד אפוטרופוס על גדולים, משמע שאין הגבלה עקרונית על העמדת אפוטרופוס, אלא שלא בכל מקרה חז"ל ראו לנכון לעשות כן; ומשום כך, מאחר שמתברר ששוטה מצבו דומה לשל קטן, לכן "מצוה לפקח בנכסיו".

לאור זאת, מסתבר גם שאין צורך שהוא יענה לכל ההגדרות ההלכתיות של "שוטה", אלא די בכך שהוא אכן אינו מסוגל לנהל את רכושו, ועלול לאבד אותו, והדבר הוא כעין מצות "השבת אבידה" עבורו. אמנם ברור לחלוטין שרק היכן שמדובר בסיבה רפואית מוגדרת ומאובחנת ניתן לקבוע כך, ולמשל חולה אלצהיימר, שמחלתו ממוקדת רק בהיבטים של פגיעה חמורה בתפקודים הניהוליים ספציפית בענייני ממון, אף על פי שיתר התפקודים לא נפגעו; או חולה שנמצא במצב של חוסר הכרה מתמשך. וכל זאת על פי שיקול דעת בית הדין.

הדבר מסתבר עוד יותר כשאנו רואים שאחד המקומות שחז"ל אכן העמידו אפוטרופוס גם כשלא מדובר על יתומים קטנים, הוא כשמדובר על נכסי שבו, שכמבואר בשו"ע שם מעמידים לו אפוטרופוס, ומן הטעם היחיד שהוא אינו מסוגל לנהל כעת את נכסיו אף שהוא

חי וקיים, גדול ובר דעת. ולכאורה הוא הדין כאן: ככל שבית הדין מתרשם בוודאות שמדובר באדם שאינו מסוגל כעת לנהל את רכושו ברמה כזאת שעלולה לפגוע בו, יש למנות עבורו אפוטרופוס.

כדברים הללו מצינו בתשובה בשו"ת שואל ונשאל לרבי משה כלפון הכהן (ח"ב חו"מ סימן ז'), שנשאל על מקרה שבו נכדים קיבלו מסבם נכסים במתנה, ולאחר פטירתו היו הנכסים מונחים ביד אביהם, שמעוניין לשמש עבורם אפוטרופוס. דא עקא שהאב היה גרוע ביותר בניהול ממון והיה מאבד נכסים. בתשובתו הוא מביא מדברי רבי ישראל זיתון, שבמקרה כזה ראוי למנות אפוטרופוס אחר על הנכסים, ולא זו בלבד שאף על נכסיו של האב עצמו יש לעשות כן. חילו הוא מדברי הריטב"א (שו"ת סימן קס"ב) שהובאו בבית יוסף (שם). על כך מוסיף הרב כהן דברים נחרצים:

"גם מדברי הריטב"א הנזכרים יש ללמוד במי שאינו יודע בטיב הנכסים כי חסר בינות הוא ואיש פתי, דיש להבית דין לשמור נכסיו על ידי אפוטרופא אם אביו אם זולתו, הגם דצוח ואמר דאינו רוצה בזה, אם מצד הנימוס (=כלומר שכך החוק) וכאמור, אם מצד דהגם דקיי"ל אפוטרופא לדקנני לא עבדינן (=כלומר שאין ממנים אפוטרופוס למבוגרים), היינו מי שיש בו דעת אך מי שאין לו דעת הו"ל כקטן".

ההיגיון ברור – אין כאן דין מיוחד של שוטה, אלא אחריות של ביי"ד לשמור על נכסיו של מי שאינו מסוגל לעשות כך בעצמו.

[אך עיין חכמת שלמה חו"מ סימן רלה, כ, וצריך עיון בכוונתו].

כעת נדון בהיבט חשוב בנידון הספציפי שלנו. ברוב המקרים, אדם שמפתח ל"ע אלצהיימר עושה זאת במשך תקופה ארוכה. במקרים רבים, יהיה לצדו בן משפחה קרוב התומך בו, שהחולה סומך את ידו עליו. זה יכול להיות כמובן בן הזוג, אך גם בן או בת, ידיד קרוב או אפילו שכן. במקרה של בן זוג למשל, זה מאוד סביר שהחולה יסמוך עליו לחלוטין עוד לפני שתפתח מחלתו, וכל שכן לאחר שהיא מתפתחת. מטבע הדברים, ככל שמתקדמת המחלה והקרוב הופך לבלתי כשיר, האדם הקרוב אליו נוטל על עצמו עוד ועוד סמכויות ומחליף אותו גם בהיבט של ניהול הכספים. האם אדם זה נחשב בעל סמכות כאפוטרופוס?

במשנה במסכת גיטין (נב, א) שנינו:

"יתומין שסמכו אצל בעל הבית או שמינה להן אביהן אפוטרופוס חייב לעשר פירותיהן".

החידוש הבסיסי במשנה זו עוסק בסמכויותיו של האפוטרופוס, אך מתוך דברי המשנה למד רב נחמן בגמרא חידוש נוסף, שיתומים קטנים שסמכו אצל בעל הבית, כלומר התרגלו לחיות

אצלו, הוא נחשב כלפיהם כאפוטרופוס גמור לכל דבר (עין שם, שאפילו לענין למכור נכסים), למרות שלא נתמנה על פי בית דין כלל.

במקרה שלנו, לכאורה, יש כאן מעלה יתירה, ומשום שבסוגיא שם דנו הראשונים באיזה גיל היו היתומים כשסמכו על בעל הבית, ולדעת חלק מהראשונים רק אם עשו כן בגיל שיש להם דעת כלשהי יש תוקף לכך שמסכו על בעל הבית (עין רא"ש גיטין ה, ו טור וב"י סימן רצ). כאן, לכאורה, יש יותר תוקף לדברים, משום שהשעה שבה התחיל לסמוך עליו החולה היה במצב שהוא בר דעת גדול בשנים. ולמרות שלא מינה אותו בפועל, דבר שהוא כאמור נתון בסמכותו, מכל מקום הרי סמך עליו, ויש לו תוקף של אפוטרופוס.

זאת, כאמור במקרה שתיארנו, אבל במקרה אחר, כגון שהאב עבר אירוע מוחי פתאומי, ולאחריו נפגעה לגמרי יכולתו לתפקד, והוא הועבר להתגורר בבית אחד מבניו, אשר מעתה מנהל את כל סדר יומו ומקבל את כל ההחלטות באשר לטיפול בו, ואט אט השתלט על ניהול רכושו, אם כן מה שסמך האב אצלו אינו נידון כלל כמעין מינוי אפוטרופוס, אף שהוא מעוניין לגור אצלו דווקא וכדומה, מאחר שהוא נחשב כשוטה, ובאנו לנידון בפעוטות שאין להם דעת האם סמיכתם סמיכה או לא, שנחלקו בזה רבותינו. הרא"ש הנ"ל הביא בשם הרמ"ה שאין זה מועיל, ולא ברור האם הרא"ש חולק עליו בפרט זה או לא. הטור בסימן ר"צ, וכן הקרבן נתנאל, כתבו שנראה שהרא"ש חולק על הרמ"ה, אך הב"י כתב שנראה שהרא"ש אינו חולק על הרמ"ה.

יצוין, כי הפתחי תשובה (ס"ק ה') הביא מהחכם צבי, שכל מה שכתב הרמ"ה שאין מועילה הסמיכה האת בכדי לתת לו תוקף של אפוטרופוס, הוא רק כשמדובר במי שאינו ראוי מצד עצמו להתמנות לאפוטרופוס על ידי בית דין, אבל אם מדובר במי שהיה ראוי בלאו הכי להתמנות על ידי בית הדין לאפוטרופוס, הסמיכה אצלו נחשבת כמינוי אפילו כשהיתומים הקטנים אינם ברי-דעת כלל.

[יתכן שלפי זה הוא הדין בנידון דידן, אך יש לשים לב שלפעמים בית הדין מתרשם שדווקא הקרוב המטפל באב אינו ראוי לתפקידו, ומטעמים שונים, ודי למבין].

ובכל מקרה, גם במקרה שיש למתעסק סמכות של אפוטרופוס, מכל מקום ראוי תמיד שכל החלטה משמעותית תתנהל בייעוץ עם ת"ח או על פי בית הדין.